

Veronika Reljac

**OBITELJ KAO PRIVILEGIRANO MJESTO
PRENOŠENJA VJERE**

Dr. sc. Veronika Reljac
KBF – Zagreb, Teologija u Rijeci
UDK: 314.6[173:249]:268
Prethodno priopćenje
Priljeno: 5.4.2011.

Premda hrvatski biskupi imaju visoko mišljenje o obitelji, smatrajući je žarištem civilizacije ljubavi, ipak priznaju da suvremeno ljudsko društvo na nju snažno utječe pa je u stanju poremetiti njezinu stabilnost. Premda je obitelj žarište svih vrednota, dogodio se određen pomak koji je izazvala prenamagana individualnost bračnih drugova, a također djece u odnosu prema starijima, tako da kršćanska obitelj danas sve teže obavlja zadaću prenošenja vjere na mlađe generacije. Budući da je ona po svojoj naravi ipak sposobna za tu zadaću, ona ju može obavljati i danas, ali tek uz pomoć drugih koji, prije svega, podržavaju njezinu stabilnost i zatim ju prate u njezinoj odgojnoj zadaći. Stoga obitelj jest «privilegirano mjesto prenošenja vjere», ali tu zadaću može ostvariti kad pastoral obitelji, kao osobit oblik kategorijalne pastve, pruži pomoć roditeljima u rastu vjere do te mjere da oni budu sposobni biti i odgojitelji u vjeri svoje djece.

Ključne riječi: obitelj, prenošenje vjere, obiteljski pastoral, roditelji, djeca.

* * *

Uvod

Hrvatski biskupi imaju visoko mišljenje o obitelji. U *Direktoriju za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj* (Zagreb, 2002.) jasno ističu: «Obitelj je kolijevka i osnovna stanica društva. Ona je istodobno i prvo i trajno mjesto odgoja i duhovnog rasta, i to ne samo jedne osobe nego i čitavog naroda. Tako je obitelj 'duhovno rodoslovlje' pojedine osobe te 'žarište' civilizacije ljubavi. Sročena s ljudskim društvom, ona je u njegovu središtu i temelj je njegove

budućnosti. Istodobno i ljudsko društvo snažno utječe na stabilnost, postojanost i kvalitetu bračnog i obiteljskoga života, što se povratno odražava na život društvene zajednice.»¹ Tako, dakle, naša Crkva shvaća obitelj kod nas.

1. Tradicionalno shvaćanje braka i obitelji

Crkva danas kod nas dijeli tradicionalno shvaćanje obitelji i braka, budući da to shvaćanje prihvaća najveći broj Hrvata, jer u sveopćem je europskom istraživanju pitanje o braku i njegovoj vrijednosti bilo postavljeno tako da je zapravo sugeriralo odgovor da je brak zastarjela institucija, da je braku odzvonilo. Neslaganje s tvrdnjom da je brak zastarjela institucija, izraženo u postocima, jest sljedeće: ne prihvaćaju ga ispitanici u Turskoj (93,3%), na Malti (91,5%), Islandu (89,2%), u Hrvatskoj (87,3%), Poljskoj (86,8%) i Češkoj (83,6%).² Dakle, u Hrvatskoj jedva 13 posto ispitanih misli da su od braka važniji neki drugi oblici društvenog života, što smijemo pripisati ne samo tradicionalnom shvaćanju koje se gradilo vjekovima već i vjerničkom opredjeljenju Hrvata koji svoja shvaćanja grade usvajajući vrednote kršćanskoga pogleda na svijet i život. Može se to i jasnije reći: model braka «muškarac-hranitelj, žena-domaćica» odgovara tradicionalnim načinima društvenog života.

Valja naznačiti razloge koji su doveli do spomenutog tradicionalnog shvaćanja braka i obitelji. Odnosi u obitelji snažno su, naime, povezani s dominantnim odnosima u određenom obliku društva – obitelj je svojevrsna «društvena zajednica u malom». Tradicionalna društva temelje se na ustaljenim, neupitnim i gotovo nepromjenjivim društvenim modelima. Stroga hijerarhija društvenih položaja i uloga u društvu, a to su uglavnom bili društveno-politički poreci kraljevstva, carstva, monarhije, oslikavala je i odnose u obitelji. Velik utjecaj u svakodnevnom životu imala je i religija, a cjelokupnim društvom dominirala je statika društvenih odnosa. Ona

1 HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., br. 11.

2 Usp. Pero ARAČIĆ – Krunoslav NIKODEM, *Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu*, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), 2, 298.

je označavala nemogućnost kretanja, od onoga u geografskom do onoga u unutargeneracijskom i međugeneracijskom smislu. Prevladavali su društveni položaji dobiveni samim rođenjem i utemeljeni u spolu, rasi, religijskoj pripadnosti, obiteljskom podrijetlu i socio-ekonomskom statusu.

Takvo tradicijom utvrđeno shvaćanje braka i obitelji očituje se osobito u dvjema društvenim funkcijama: reprodukcijskoj i socijalizacijskoj. Suvremeni analitičari društva danas jako naglašavaju da je obitelj u tradicionalnom društvu imala i veliku ideološku funkciju jer je podupirala postojeći politički poredak. Ideološku funkciju obitelji možemo promatrati kao dio procesa socijalizacije; politički sustav podupirao je takav model obitelji, a obitelj je stvarala nove poslušne članove društva. Neki autori radikalnijih stajališta smatraju da je tradicionalna obitelj mit stvoren upravo iz ideoloških razloga legitimacije određenoga društveno-političkog poretka. Teško je složiti se s takvim stajalištima. Ipak, ona upozoravaju na dvoje: prvo, s određenom sigurnošću možemo tvrditi da je tradicionalni model obitelji bio dominantan sve do šezdesetih godina 20. stoljeća i, drugo, u suvremenom procesu globalizacije samo slijepi ne vide da i kod nas tradicionalan model obitelji postaje upitan.³

2. Uočene promjene u suvremenoj obitelji

Već rečeno traži da se govori o značajnim promjenama u suvremenoj obitelji koje se u njoj zapažaju pa je nužno upozoriti kako je obitelj kod nas u transformaciji? Najprije je uočljiv proces *individualizacije* kao jedan od temeljnih procesa modernizacije. Otkrivanje čovjeka kao individuuma te konstituiranje i afirmiranje individualizma kao globalnoga svjetonazora čini točku razgraničenja modernoga društva od predmodernoga, tradicionalnoga društva. Taj se proces individualizacije ponajprije odnosi na sve veću autonomiju pojedinaca u razvijanju vlastitih vrijednosti i normi koje će biti oslobođene od utjecaja religije i tradicionalnih moralnih normi. Racionalizacija društva, smanjena važnost tradicionalnog sustava vri-

3 Usp. Josip BALOBAN, *Hrvatska kršćanska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, Zagreb, 1990., 95-105.

jednosti, proces sekularizacije, opći trend pluralizacije svjetonazora, razvoj emancipacije pojedinca, demokracija i samoodređenje usko su povezani s procesom individualizacije. Individualizacija se odnosi na društveni i povijesni proces u kojemu su vrijednosti, vjerovanja, stavovi i ponašanje temeljeni na osobnom izboru i sve manje ovisni o tradiciji i društvenim institucijama.⁴

S tim u vezi možemo reći kako je danas brak u većini zemalja isključivo pitanje dogovora budućih bračnih partnera. Nametanje «izvana» određenih modela bračne zajednice više nije ni prihvatljivo ni moguće. No raširenost procesa individualizacije ne znači i odustajanje od obitelji kao temeljne društvene zajednice. Većina građana u zemljama obuhvaćenim spomenutim istraživanjem obitelj smatra važnom. Iako izrečen kao načelni stav, taj stav ipak pokazuje potencijal opstanka i razvoja obiteljskoga, ali i bračnoga života. Strogo podijeljena stajališta konzervativno – liberalno u tom pitanju nisu primjerena niti mogu stvarno pridonijeti jasnijem razmatranju daljnjega razvoja braka i obitelji. Rezultati pokazuju da i većina onih koji ne pohađaju vjerske obrede, obitelj smatraju važnom. Bez obzira na to što pojedini teoretičari tvrde suprotno, opravdano je smatrati da je obitelj univerzalna ljudska vrijednost i važna sastavnica ljudske naravi.

Treba upozoriti na još dva vidljiva čimbenika promjena u shvaćanju i prakticiranju bračne zajednice i obitelji, a to su: prvo, promjene u spolnoj podjeli rada i, drugo, zakonsko reguliranje braka i razvoda. Njihov utjecaj povezan je s procesom individualizacije i sve širega shvaćanja i primjene ljudskih prava. Širenje prava na cijeli živi i neživi svijet u načelu je pozitivan proces, u skladu s demokratskim društvenim uređenjem kojemu većina teži. No ni taj proces nije bez prijepora, posebice ako bi mu temelj bile utilitarne svrhe, odnosno svođenje cjelokupnog života na nekoliko pojednostavljenih kategorija kao što su bol, užitak i autonomija.

Nažalost, promašene su one reforme obiteljskoga zakona koje uvjetuju i promjene u obitelji, ako ističu utjecaj ekonomske perspektive koja predstavlja brak kao model razmjene i pregovaranja. Takve

4 Heinz Joachim MUELLER, *Mut zur Familie*, 1979., 19-21.

su reforme obiteljskoga zakona pod utjecajem procesa individualizacije jer proizlaze iz stajališta o bračnim partnerima kao akterima koji slijede vlastiti interes, što ostavlja po strani činjenicu da je brak utemeljen na ljubavi i obvezi, uzajamnosti i žrtvi. U tim obiteljskim zakonima prepoznaju se uredbe koje postavljaju ljude kao aktere koji djeluju u korist vlastita interesa. Zakoni omogućuju svakome pojedincu težnju za tim da zaposli svoj kapital tako da njegov proizvod bude najveće vrijednosti. Općenito, on ne namjerava promicati javni interes, niti zna koliko ga promiče. On pazi samo na svoju sigurnost, na vlastitu dobit. I u tome, kao da ga vodi neka nevidljiva ruka, stvara učinke koji nisu bili namjeravani. Slijedeći svoj interes često promiče interes društva uspješnije nego ukoliko bi to doista želio učiniti. Takvo, svojevrsno vulgarno shvaćanje liberalizma, iako se pokazalo neodrživim na području ekonomije, širi se na sva područja društvenoga života, pa i na brak i obitelj.

3. Važni čimbenici suvremenog oblikovanja obitelji

Zadana tema traži da se istakne u kojoj je mjeri proces individualizacije, kao sastavni dio procesa modernizacije, zanimljiv sa sociologijskog stajališta, tj. koliko utječe na obitelj kao primarnu društvenu skupinu. Pod utjecajem individualizacije i modernizacije općenito dolazi do promjene uloga unutar obitelji. Tradicionalna podjela uloga (otac pater familias, majka domaćica, otac subjekt, majka i djeca objekti) sve je rjeđa. Posebice se mijenja uloga žene u obitelji, ali i u cjelokupnom društvu. Zauzetost oca, a sada i majke, poslovima izvan obitelji ostavlja sve manje prostora za socijalizaciju djece kao novih članova društva. Takvo stanje nastalo je posebice razvojem «potrošačkog društva», a ostavlja prostor za druge «čimbenike socijalizacije» kao što su sveprisutni masovni mediji, internet ili «ulica». Takva je socijalizacija krajnje upitna, kao i društvenost na takav način socijalizirane mladeži. Nameće se pitanje može li razvoj informacijskih i komunikacijskih sustava, nakon niza navedenih promjena prema kojima nastaje i razvija se moderno društvo,

zadati posljednji udarac obitelji kao «osnovnoj ćeliji društva», a time i samome društvu kakvo danas poznajemo?⁵

Društvena ispitivanja danas ukazuju na to da je i u Hrvatskoj visok postotak mladih među nama koji ne smatraju da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, premda većina hrvatskih građana (79,2%) obitelj smatra vrlo važnom. Slično je i s brakom, koji 89,6% građana ne smatra zastarjelom institucijom. Ne možemo pobjeći od činjenice da je hrvatsko društvo u tranziciji, to jest u prijelazu iz socijalističkoga u demokratsko društveno-političko uređenje. To razdoblje karakterizira izrazita društvena slojevitost. Obilježja tradicionalnoga, modernoga i postmodernoga nalazimo u području braka i obitelji, kao i u društvu u cjelini. No tranzicija je otvorila prostor napetostima između tradicionalnoga i modernoga, što je vidljivo u svim područjima društvenoga života. U tom smislu smatramo da će procesi modernizacije u području braka i obitelji donijeti dvojake posljedice.⁶ Pozitivne – u smislu većih sloboda i prava žena i djece, ravnopravnosti i zahtjevnijeg partnerskog odnosa, te negativne – u smislu sve veće međugeneracijske diskrepancije zbog različitih oblika socijalizacije, iskustava i stilova života.⁷

Tranzicija je otvorila vrata procesima modernizacije, a oni po svojoj naravi uglavnom ne poštuju specifičnu kulturnu tradiciju pojedinog društva, što može voditi sukobima, posebice s obzirom na činjenicu da u Hrvatskoj ne postoji jasna strategija društvenoga razvoja ni konsenzus o prihvatljivom sustavu vrijednosti. Stoga je opravdano postaviti teško pitanje: jesmo li suočeni s društvenom disfunkcionalnošću hrvatske obitelji? Teško je jednoznačno odgovoriti na to pitanje, ali ne možemo zatvoriti oči pred dvjema činjenicama: prvo, pred negativnim demografskim trendovima i, drugo, sami smo neposredni svjedoci nesigurnog tranzicijskoga razdoblja.

5 Usp. Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, Brak – institucija od koje se očekuje, a u koju se ne ulaže, u: Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom*, Zagreb, 2005., 141-142.

6 Usp. Emilio ALBERICH, *Crkvena kateheza. Rasprava o fundamentalnoj katehatici*, Zagreb, 1999., 29-30.

7 Usp. Anton TRSTENJAK, *O družini*, Ljubljana, 1994., 63-74.

4. Crkva traži društveno funkcionalnu obitelj

Mi priželjkujemo i svjesni smo da je hrvatskome društvu itekako potrebna društveno funkcionalna obitelj, što na određenoj razini znači spajanje tradicionalnih načina obiteljskoga života i modernističkih zahtjeva. To pak zahtijeva barem dvije stvari: prvo, poticajno zakonsko reguliranje obiteljskoga života u skladu s potrebama i mogućnostima društva i, drugo, razvijanje sustava socijalizacije koji bi isticao vrijednosti braka i obitelji. Za sada ni na jednom od tih dvaju područja nema značajnijih pokušaja.⁸

Sada želim sve već rečeno ponoviti jednostavnijim govorom koji će već biti upravljen o postavljenoj temi o obitelji kao privilegiranom mjestu prenošenja vjere. Sve će se to usredotočiti na dva pitanja: prvo, kakav brak, kakva obitelj postoji u našem hrvatskom suvremenom društvu? Drugo je pak osvrtno na tvrdnju naših biskupa da je obitelj prvo i trajno mjesto odgoja i duhovnog rasta, i to ne samo jedne osobe nego i čitavog naroda. Tako je obitelj «duhovno rodoslovlje» pojedine osobe te «žarište» civilizacije ljubavi.⁹ Možemo li još uvijek provoditi evangelizaciju, katehizaciju i cjelokupni pastoralni rad kao da su brak i obitelj onakvi kakvi su bili početkom 20. st., tj. patrijalna obitelj, ili trebamo imati u vidu činjenicu da su tijekom prošlog stoljeća i početkom ovoga brak i obitelj doživjeli mnogostruke promjene. Brak i obitelj nisu otoci sami na svijetu, oni su duboko uronjeni u sveukupna društvena, gospodarska, politička i druga zbivanja koja itekako utječu kako na sliku o braku tako, još više, na sliku suvremene obitelji. Ne tako davno, početkom prošlog stoljeća brak i obitelj bili su obilježeni točno određenim ulogama i zadacima i znalo se što spada na koga. Pri izboru bračnoga druga bitne vrednote su bile vjerska i nacionalna pripadnost kao i socijalno-ekonomski status. Danas je situacija sasvim obrnuta. Prema

8 Usp. Andras MATE'-TOTH – Pavel MIKLUŠČAK, *Nije kao med i mlijeko. Bog nakon komunizma. Na putu prema pastoralnoj teologiji Istočne (Srednje) Europe*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., 17-41; Josip BALOBAN, *Hrvatska kršćanska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, 98-105; Stanko GERGOLJ, *Moralno i religijsko poučavanje pred novim izazvima*, u: *Bogoslovni vestnik*, 66 (2006.), 189-204.

9 HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, br. 10, 11.

najnovijim istraživanjima EVS-a, 2008. godine bitne vrednote kod odabira partnera jesu poštovanje, tolerancija, međusobno razumijevanje, spremnost na razgovor, dok se vjerska i nacionalna pripadnost nalaze na samom dnu ljestvice.¹⁰ Ako se u prošlosti brak sklapao isključivo u vidu kolektivne koristi, kolektiv je bio ispred svega (danas se on sklapa prije svega iz individualne pobude). Obitelj koja je nekoć nastala iz takve bračne zajednice najčešće je živjela u višegeneracijskoj zajednici, tri ili više generacija zajedno (roditelji i djeca, bake i djedovi, prabake i pradjedovi, neudate tetke, rođaci). Takva je zajednica imala višestruke zadatke prenošenja socijalnih, vjerskih, nacionalnih vrednota, kao i obiteljskih zanimanja i običaja. Već sredinom prošloga stoljeća ovakav model obitelji kod nas doživljava početak kraja, napose nakon Drugoga svjetskoga rata i velikim migracijama selo – grad i emigracijama u inozemstvo, sela sve više ostaju prazna i napuštena. Dolaskom u novu sredinu – grad brak i obitelj dobivaju novu fizionomiju; brakovi se sklapaju sve kasnije, djece se rađa sve manje, obitelji su uglavnom dvogeneracijske: roditelji i dvoje ili jedno dijete. Sve češće ulogu prenošenja vjerskih, socijalnih i nacionalnih vrednota preuzimaju tzv. delegirani odgojitelji; jaslice, vrtići, škola, Crkva. Djeca sve više vremena provode u tim institucijama, a sve manje kod kuće s roditeljima. Tu su još i ulica i masmediji koji sve češće istiskuju roditelje s njihove pozicije odgojitelja. Na početku 21. stoljeća polako nestaje i ovaj model tzv. nuklearne obitelji koji prepušta mjesto nekim novim modelima, kao što su: jednoroditeljske obitelji, rastavljene obitelji, rastavljene obitelji i ponovno civilno vjenčane (sastavljene obitelji «Moja i tvoja djeca tuku našu djecu!»), nevjenčane zajednice, «brak» na probu.

10 Usp. Josip BALOBAN – Josip ŠIMUNOVIĆ – Krunoslav NIKODEM, Bitne vrednote za uspješan brak u Hrvatskoj (EVS – 2008.) – saznanja i poticaj za djelovanje, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.), 2, 597-622.

5. Novi oblici braka i obitelji

5.1. Jednoroditeljske obitelji

Najčešće se pod pojmom samohrani roditelj podrazumijeva roditelj koji samostalno, bez drugoga roditelja, skrbi o djetetu. Jednoroditeljske obitelji mogu biti od samoga početka, tj. kao rezultat osobnog opredjeljenja majke za takav oblik obiteljske organizacije (samohrane majke s djecom) ili, ovisno o uzrocima, takvima postaju kasnije. Uzroci nastanka jednoroditeljskih obitelji mogu biti višestruki: smrt, rastava braka, napuštanje obitelji od jednoga roditelja, izvanbračno rađanje, dugotrajna odsutnost jednoga roditelja iz nekih drugih razloga, npr. bolest, posao, rat, izdržavanje zatvorske kazne. Najčešći su uzroci odsutnosti oca iz obitelji: rastava braka, smrt i sve veći broj žena koje rađaju djecu izvan bračne zajednice. Trend porasta broja jednoroditeljskih obitelji, sukladno pokazateljima mnogih drugih europskih zemalja, bilježi i Hrvatska. Prema podacima iz 1971. godine, udio jednoroditeljskih obitelji iznosio je 11,4%, 1981. godine 10,8% (odnosno 9% samohranih majki te 1,6% samohranih očeva), 1991. godine 12,4% (odnosno 10% samohranih majki te 2,4% samohranih očeva), a 2001. godine 15% svih obitelji (odnosno 12,5% samohranih majki te 2,5% samohranih očeva)¹¹. S obzirom na položaj u društvu, takve se obitelji nalaze u posebnoj opasnosti da budu izolirane od cjelokupnog društva jer se samohrani roditelji moraju dodatno angažirati oko skrbi za djecu, stoga su prisiljeni tražiti izvore dodatnih financijskih sredstava za život. Najčešći su problemi s kojima se susreću jednoroditeljske obitelji: financijske poteškoće, neadekvatna skrb za djecu, društveni život, emocionalne poteškoće, pravni problemi i nepostojanje odgovarajućih oblika skrbi za njihove specifične probleme. Svi ovi problemi nisu isključivo od danas, oni su postojali i prije trideset godina. Među samohranim majkama, majke koje se nisu nikada udale nalaze se u još lošijem položaju nego rastavljene majke ili one koje su u statusu udovištva. Iz razloga što djeca rastavljenih majki ipak dobivaju odgovarajuću

11 Stela FIŠER – Neđeljko MARKOVIĆ – Jelena OGRESTA – Katarina RADAT, «*Za*» i «*o*» *jednoroditeljskim obiteljima*, Zagreb, 2001., 11.

potporu očeva, a i djeca umrlih očeva imaju bar nekakvu financijsku potporu u obliku obiteljske mirovine. Uz već spomenute probleme samohrani roditelji suočeni su i s predrasudama okoline koje su osobito izražene prema razvedenim osobama i osobama koje su rodile izvan braka. One su često izložene osuđivanju, ismijavanju, podcjenjivanju i odbija im se pružiti podrška. Predrasude prema roditeljima, osobito ženi, dovode i do stigmatizacije djece. Iz tih se razloga članovi jednoroditeljskih obitelji često mogu osjećati marginaliziranima unutar društvene zajednice. Unutar jednoroditeljskih obitelji specifičan položaj zauzimaju samohrani očevi koji su, za razliku od samohranih majki, o kojima se još i govori zbog njihova broja, društvena skupina koja je zanemarivana i prešućivana.

Tijekom posljednjih 20-tak godina 20. st. rastava braka postaje sve veći socijalni, ekonomski i moralni problem. Kakva je konkretna situacija u Hrvatskoj s obzirom na rastavu braka? Istraživanja u Hrvatskoj pokazuju dvije tendencije: stopa rastava na selu ili u manjim mjestima manja je nego u većim mjestima i gradovima (1985. godine u Hrvatskoj stopa razvoda bila je 1,2 na 1000 stanovnika, dok je u gradu Zagrebu ona bila 1,7 na 1000 stanovnika.) na 100 novosklopljenih brakova 1979. godine dolazilo je 20,4 razvedenih, 1982. godine broj se povećao na 29,7, da bi 1987. godine dosegao 32,6. U 82% razvedenih brakova postojalo je bar jedno dijete koje je nakon razvoda ostalo živjeti s jednim roditeljem. Stoga bi bilo ispravnije govoriti o rastakanju obitelji nego o rastavi braka.¹² Što se tiče čvrstoće i trajanja braka, od 1975. godine pa do 1990. godine prosječan godišnji broj rastava kretao se oko 5500 godišnje. Godine 1991. taj je broj iznosio 4877, 1992. godine 3676 i 1993. godine 4667. S obzirom na broj sklopljenih i rastavljenih brakova, situacija je sljedeća: 1980. sklopljenih je 33.310, a rastavljenih 5342, što znači da se gotovo svaki šesti brak raspao; 1990. sklopljenih je 27.924, a rastavljenih 5466, što je gotovo svaki peti rastavljeni brak.¹³ Više od jedne trećine bračnih drugova rastalo se u dobi između 30. i 39. godine. Statistički

12 Usp. Mario BEBIĆ, *Psihološki uzroci i posljedice razvoda braka*, skripta za potrebe edukacije obiteljskih i bračnih savjetodavaca, Zagreb, 2000., str. 1.

13 Pero ARAČIĆ, *Obitelj u hrvatskom društvu. Teškoće i pastoralne perspektive*, u: *Bogoslovska smotra*, 65 (1995.), 3-4, 573.

podaci za 1991. godinu pokazuju da se već jedna polovina brakova raspadne u prvih 10 godina trajanja braka. A da brak i usprkos svojoj starosti ne jamči siguran dom, pokazuje i činjenica da se čak 16% brakova razvelo nakon svoga staža od 20 i više godina. Te iste godine 37% rastavljenih imalo je po jedno dijete, 1263 po dvoje djece i 161 troje i više djece. U 86% rastavljenih brakova djeca su sudski dodijeljena majci, a samo u 9% ocu, dok su u 3% bračnih razvoda oba roditelja preuzela brigu oko uzdržavanja djece.¹⁴ Kao najčešći uzroci rastave braka navode se: bračna nevjera, nasilno ponašanje partnera, ograničena sloboda djelovanja žene, duševna odbojnost, alkoholizam, različitost karaktera partnera, nezadovoljstvo seksualnim životom. Najslabija su karika u lancu rastave braka djeca. Za dijete ne postoji ni jedna važnija veza od one koju održava sa svojim roditeljima. Za njega je obitelj sklonište od svega iznenađujućega i nekontroliranoga što dolazi iz vanjskoga svijeta, mjesto na kojemu otkriva sebe i svijet oko sebe. Stoga je razumljivo da rastakanje obitelji za dijete predstavlja teško iskustvo, bez obzira na to koliko je ono staro. Dijete na razvod braka svojih roditelja najčešće reagira šokom i osjećajem gubitka. Ono prolazi različite reakcije, kao što su: strah od napuštanja, zabrinutost za roditelja, osjećaj snuždenosti, osjećaj osamljenosti, osjećaj odbačenosti, konflikt lojalnosti, bijes i agresija. Dugotrajne posljedice koje rastava braka može ostaviti na djecu jesu: djeca odrasla s jednim roditeljem češće su nezadovoljna djetinjstvom, izjavljuju da imaju problema u vlastitom braku i razvođe se češće nego pojedinci koji su proveli djetinjstvo s oba roditelja; pojedinci iz rastavljenih brakova češće su zarobljenici tog iskustva i općenito su manje zadovoljni životom.

5.2. *Ponovno sklopljeni brakovi*

Svaki čovjek koji teži postići određenu kvalitetu života zna koliko je odluka za rastavu braka teška i delikatna, a još je teže i delikatnije odlučiti se nakon takva iskustva za ponovno sklapanje braka. Problem rastavljenih i ponovno civilno vjenčanih, tj. sastav-

¹⁴ Petar ČALIĆ, *Brak u procjepu*, Glas Koncila, Zagreb, 1995., 103.

ljenih obitelji nije nimalo lagan, a napose kada se radi o konkretnoj osobi ili paru kojega se susreće u pastoralnoj praksi. Činjenica je da većina onih koji su se odlučili za rastavu gotovo uvijek imaju u vidu sklapanje nove bračne veze, dakako, u tom slučaju bez katoličkog vjerskog obreda. Pojava rastave braka sve više zahvaća i katoličke sredine, stoga se s tim problemom treba suočiti s najvećom skrbi. Posvuda u svim kršćanskim zajednicama prisutni su rastavljeni i ponovno oženjeni, a u zadnje se vrijeme o tome manje govorilo i zbog toga jer se često događa da se pristupanjem novoj bračnoj zajednici automatski napušta i vjerska praksa.

5.3. Nevjenčana zajedništva

Nevjenčana su zajedništva sve češća pojava unutar suvremenoga društva, a uzroci njihova nastajanja mogu biti gospodarske, kulturne, vjerske i druge prirode, kao i stav preziranja, osporavanja ili odbacivanja društva, obiteljske ustanove, društveno-političkog poretka ili traženje samog užitka. Ovakva situacija postavlja Crkvu pred teške pastoralne probleme jer se na takav način narušava sakrament ženidbe i obiteljska ustanova, slabi osjećaj vjernosti, izazivaju psihološke traume kod djece rođene u takvim vezama. Stoga je crkvena zajednica pozvana ozbiljno se pozabaviti takvim situacijama i nastojati ih upoznati.

5.4. Pokusni brakovi

Kakva je situacija u hrvatskom društvu i u hrvatskoj Crkvi kada je u pitanju «brak na probu»? Brak je već odavno izgubio na svojoj ekskluzivnosti i institucionalnosti kao jedinoj legitimnoj formi seksualnog života i stvaranja obitelji. Danas brak nema više, kao prije, isključivi monopol na seksualni život. Nakon upoznavanja, a prije zaruka i samoga vjenčanja kod jednog dijela mladih slijedi jedna duža ili kraća faza zajedničkog predbračnog života. Oko dvije trećine takvih predbračnih veza sklona je i, dapače, usmjerena svojim namjerama, da njihova veza bude u skoro vrijeme svečano okrunjena sklapanjem braka. U zapadnoj Europi jedna trećina ne želi uopće vjenčanje i smatra svoju vezu brakom bez vjenčanog lista kao

alternativno rješenje prema tradicionalnoj instituciji braka. Ovakvo stanje potvrđuju i djeca koja su rođena u izvanbračnim zajednicama; tako je 1992. godine u Hrvatskoj rođeno 3605 ili 8% izvanbračne djece, što je za 2% više negoli 1969. godine.¹⁵ Iz ovoga se može zaključiti kako model braka bez vjenčanoga lista pomalo ulazi u praksu i u hrvatskome društvu. Unatoč ovakvoj situaciji na terenu, još uvijek ne nalazimo pastoralne modele rada za osobe koje žive u «braku na probu». Jedina ponuda koja se nudi takvima jest psihološko i duhovno savjetovanje unutar crkvenih obiteljskih savjetovališta ili pojedinačna briga župnika koji se na teritoriju svoje župe susreće s ovim osobama i njihovim problemima.

6. Opća odgojna uloga obitelji

Očekivanje da će obitelj biti «privilegirano mjesto prenošenja vjere» danas je utopija. Istini za volju, ne očekuje samo crkveno zakonodavstvo nego i društveno da obitelj bude presudan odgojitelj vlastite djece. Spomenut ću ta iščekivanja.¹⁶ Bez obzira na sve promjene koje su zadesile brak i obitelj, i dalje ostaje opće načelo da su roditelji ili skrbnici prvi nadležni za odgoj djece i mladih. To opće načelo možemo pronaći u međunarodnim, crkvenim i hrvatskim dokumentima.¹⁷ Ukratko se osvrćemo i donosimo odredbe Ustava Republike Hrvatske, Zakonika kanonskoga prava i Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske koje govore o roditeljskim odgojiteljskim pravima i dužnostima.

¹⁵ Usp. isto, 16.

¹⁶ Anton TRSTENJAK, *O družini*, 97-112; Guenther R. SCHMIDT, *Religiozna in kršćanska vzgoja*, Ljubljana, 2002., 70-96.

¹⁷ Navodimo samo neke: *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, čl. 26., § 3.; IVAN XXIII, *Pacem in terris*. *Enciklika o miru svih naroda što ga je utemeljiti na istini, pravednosti, ljubavi i slobodi* (11. IV. 1963.), br. 28-34, u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 163; DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Deklaracija o kršćanskom odgoju Gravissimum educationis* (28. X. 1965.), br. 1, 3, u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.; *Zakonik kanonskog prava. S izvorima*, Glas Koncila, Zagreb, 1996., kan. 793. (dalje: ZKP); KONGREGACIJA ZA KLER: *Opći direktorij za katehezu*, Kršćanska sadašnjost – Nacionalni katehetski ured HBK, Zagreb, 2000., br. 18; Mato ARLOVIĆ, (prir.): *Ustav Republike Hrvatske*, Narodne novine, Zagreb, 2002., čl. 63; Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture, u: *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 2001., čl. 1.

Ustav Republike Hrvatske donosi odredbu da su roditelji «dužni odgajati, uzdržavati i školovati djecu te imaju pravo i slobodu da samostalno odlučuju o odgoju djece».¹⁸ Kada govori o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, Ustav Republike Hrvatske naglašava: «Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom i drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. Svi su pred zakonom jednaki.»¹⁹

7. Pravo i zadaća obiteljskog vjerskog odgoja

Iz Ustava Republike Hrvatske vidljivo je da roditelji imaju temeljno pravo i na vjerski odgoj djece i mladih, zato to pravo i obvezu Zakonik kanonskoga prava ističe u kanonu koji potiče roditelje-katolike na katolički odgoj djece i mladih: «Roditelji, kao i oni koji ih zamjenjuju, obvezni su i imaju pravo odgajati djecu; katolički roditelji imaju i dužnost i pravo izabirati ona sredstva i ustanove preko kojih se, prema okolnostima mjesta, mogu prikladnije brinuti za katolički odgoj djece. Roditelji imaju pravo koristiti se i onom pomoći koju treba da pruža građansko društvo, a koja im je potrebna u nastojanju da se djeca katolički odgajaju.»²⁰

U stavku 1. članka 1. Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture sažeta su opća načela koja se odnose na katoličko poimanje odgoja, školstva i vjerske pouke: «Republika Hrvatska, u svjetlu načela o vjerskoj slobodi, poštuje temeljno pravo roditelja na vjerski odgoj te se obvezuje da će, u sklopu školskoga plana i programa i u skladu s voljom roditelja ili skrbnika, jamčiti nastavu katoličkoga vjeronauka u svim javnim osnovnim i srednjim školama i u predškolskim ustanovama, kao obveznoga predmeta za one koji ga izaberu, pod istim uvjetima pod kojima se izvodi nastava ostalih obveznih predmeta.»²¹

18 Mato ARLOVIĆ (prir.), *Ustav Republike Hrvatske*, čl. 63.

19 *Isto*, čl. 14.

20 ZKP, kan. 793.

21 *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 2001., čl. 1., § 1.

8. Nedostatnost i nemoć obiteljske kršćanske socijalizacije

Na kraju bih htjela upozoriti na to da obitelj nije više mjesto «prenošenja vjere» nego mjesto odgoja za vjeru.²² Zašto mijenjam zadani naslov? Iz dosad rečenoga možemo vidjeti da je obitelj poprimila nove modele života koji postupno sve više postaju i našom hrvatskom stvarnošću. No unatoč tome, prema svim zakonima, kako onim društvenim tako i onim crkvenim, obitelj i dalje ostaje privilegirana institucija odgoja i prenošenja vjerskih i drugih vrednota na svoje mlađe naraštaje, ali to se ne događa – kako se prije tri desetljeća rugao pokojni prof. Vjekoslav Bajsić – «biološkom katehezom» nego svjesnim, sustavnim i organiziranim odgojnim radom roditelja. Ako je tako, onda se na kraju nameće pitanje što je s pastoralnom praksom, je li ona spremna suočiti se sa svim onim promjenama koje su se dogodile unutar braka i obitelji ili se često događa da se još uvijek provodi ruralno pastoralno djelovanje u urbanim sredinama, kao da je vrijeme zastalo sredinom 20. st.?

Zaključak

Obitelj zadaću prenositelja vjere više nije u stanju obavljati sama po sebi. Tek ako pastoral obitelji, kao osobit oblik kategorijalne pastve, prihvati kao svoj važan zadatak voditi roditelje putem njihova rasta u vjeri u braku i nakon što je brak prerastao u obitelj, tek tada će roditelji biti u stanju biti i odgojitelji u vjeri svoje djece.²³ Obitelj se danas u ovom pogledu nalazi na svojevrsnoj prekretnici, ili prema preuzimanju odgovorne uloge u prenošenju vjere svojim članovima ili, nažalost, prema odumiranju vjerskoga života. Stoga svi drugi vjersko-odgojni čimbenici, a u prvome redu župa, moraju pomoći obitelji kako bi ostvarila svoju ulogu. Tek će se u sinergiji različitih subjekata moći prenositi vjera novim naraštajima, i to na sustavan i usklađen način.

22 Anton TRSTENJAK, *O družini*, 138-142; France ŠKRABL, *Izbrana poglavja iz pedagogike religije*, Ljubljana, 2001., 132-160.

23 Usp. Josip BALOBAN, *Djelovanje Crkve u novim društvenim okolnostima*, Zagreb, 1995., 29-38.

THE FAMILY AS A PRIVILEGED PLACE FOR THE TRANSMISSION OF FAITH

Summary

The Bishops in Croatia nurture a high opinion of the family, defining it as a focal point of the civilisation of love; nevertheless they admit that the contemporary society strongly influences the family, in a way that destabilises it. Although the family is the centre of all the virtues, it has gone through extensive changes, caused by the excessive individuality of spouses, and by the individuality of children in respect to the elderly, so that today a Christian family hardly manages the task of the transmission of faith on young generations. Since the family is by its nature capable for this mission, it can accomplish it today too, but with the supportive help in the process of upbringing and education. Therefore the family is “the privileged place of the transmission of faith”, but it can only accomplish this mission if the organised pastoral ministry of the family helps the parents supporting the faith, to the extent that they themselves become capable to be the educators of faith of their own children.

Key words: family, transmission of faith, pastoral ministry of the family, parents, children.